

ПЕДАГОГІЧНИЙ АРТИСТИЗМ ЯК ОЗНАКА ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ

PEDAGOGICAL ARTISTRY AS A SIGN OF PROFESSIONAL SKILLS OF THE EDUCATOR

У статті зосереджено увагу на характеристиках педагогічного артистизму; проаналізовано деякі спільні ознаки в діяльності актора та педагога; розкрито професійні вміння необхідні для якісної реалізації освітнього процесу та висвітлено компоненти артистизму вихователя (психофізичний, емоційно-естетичний, художньо-логічний). Підкреслено, що педагог одночасно є драматургом (складає сценарій освітнього процесу), режисером (планує, реалізує задум), актором (виконавцем головної ролі), і при цьому сам себе обслуговує, забезпечує порядок. Як правило, він застосовує обмежений «реквізит», залишаючись один на один з аудиторією, тому несе особисту відповідальність за якість та успіх освітнього процесу. Наслідки педагогічних помилок більш драматичні, ніж результати акторських невдач.

Наголошено, що майстерність педагога варто розглядати через властивості його внутрішнього потенціалу, творчі здібності, можливості самовираження і самопрезентації; здатності до перевтілення, імпровізації. Для цього необхідно володіти такими артистичними рисами: ерудованість, чарівність, заразливість, емоційність, привабливість, переконаність, пластичність, характерність, працьовитість тощо.

Доведено, що педагогічний артистизм передбачає відвертість і безпосередність. Через нього видно красу й багатство внутрішнього світу вихователя, його відкритість, виразність, інтуїцію, вмільсть, щирість, оригінальність, індивідуальний стиль діяльності. Це показник рівня його загально-професійної та духовної культури, необхідний компонент майстерності, що демонструє фахову вмільсть та здатність переконливо доводити, передавати та водночас впливати на вихованців. Артистизм є життєво необхідною якістю вихователя, яка допомагає вести за собою, разом шукати істину, переживати радість відкриття та пізнання довкілля, реалізуватись та самоствердитись. Артистична особистість поєднує природність, свободу, красу, творчість, витонченість.

Ключові слова: педагогічна майстерність, риси вихователя, мистецтво взаємо-

дії, педагогічний артистизм, артистичні вміння, компоненти артистизму вихователя.

The characteristics of pedagogical artistry are focused in the article; some common features in the activities of the actor and pedagogue are analyzed; the professional skills necessary for the quality implementation of the educational process are revealed and the components of the educator's artistry (psychophysical, emotional-aesthetic, artistic-logical) are highlighted.

It is emphasized that the pedagogue is simultaneously a playwright (composes a script for the educational process), producer (plans, implements the conception), actor (performer of the main role), and at the same time serves himself, ensures order. As a rule, he uses limited «props», staying one-on-one with the audience, so he is personally responsible for the quality and success of the educational process. The consequences of pedagogical mistakes are more dramatic than the results of acting failures.

It is underscored that the skill of pedagogical artistry should be considered through the properties of his inner potential, creative abilities, opportunities for self-expression and self-presentation, the ability to reincarnate, improvise. To do this, you must have the following artistry traits: erudition, charm, contagiousness, emotionality, attractiveness, conviction, plasticity, character, diligence and more.

It is proved that pedagogical artistry presupposes openness and immediacy. It shows the beauty and richness of the inner world of the educator, his openness, expressiveness, intuition, skill, sincerity, originality, individual style of work. It is an indicator of the level of his general professional and spiritual culture, a necessary component of skill, which demonstrates professional skills and the ability to convincingly prove, transmit and at the same time influence students. Artistry is a vital quality of an educator, which helps to lead, together to seek the truth, to experience the joy of discovery and knowledge of the environment, to be realized and assert themselves. Artistic personality combines naturalness, freedom, beauty, creativity, sophistication.

Key words: pedagogical skill, traits of an educator, art of interaction, pedagogical artistry, artistic skills, components of educator's

УДК 37.011.3-051
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.10>

Федорович А.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Педагогічна майстерність важлива для ефективної організації освітнього процесу. Від її рівня залежить комфортність та зручність навчання, продуктивність реалізації виховних завдань, результативність будь якого рівня освіти в цілому. Стиль, манери, харизма, природність, емоційність, невимушеність визначають ступінь впливовості вихователя під час взаємодії з учасниками педагогічної діяльності (вихованцями, батьками, колегами). Уміння розкрити свій внутрішній потенціал

через зовнішні ознаки та прояви дають можливість йому успішно втілювати наміри та задуми.

Загалом, педагог повинен бути готовим до перевтілень, творчості, імпровізацій, що наближує його діяльність до акторської, театральної. Знання особливостей акторського мистецтва своєю чергою допоможуть йому знайти засоби для розкриття та презентації власних творчих ресурсів та можливостей, а поєднання особистісних та професійних здібностей уможливить поліпшення взаємодії та підвищення якості освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досліджували проблему артистизму педагога І. Волков, В. Загвязинский, І. Зязюн [6], Є. Ільїн, В. Кан-Калік, І. Томан та ін., пояснюючи риси педагогічної майстерності, характеристики комунікативної культури, правила налагодження стосунків, норми та особливості педагогічного спілкування.

Учені (В. Абрамян [1], Н. Баранова, Ю. Барабаш, Г. Васянович, Н. Волкова, Л. Ковальчук, Н. Тарасович, Т. Турчин [9], М. Філоненко [10], Д. Щербина та ін.) висвітлюють також питання педагогічної етики та естетики, професійної техніки та освітніх технологій у контексті особистісно орієнтованої освіти. Розкривають компоненти педагогічної творчості, акцентують на значущості виразності мовлення, психофізичної свободи, емоційних переживань, креативності, проявів уяви та фантазії вихователя. Як вказує Т. Турчин «метою запозичення елементів театральної педагогіки у професійній підготовці вчителя є виховання не актора з якостями педагога, а педагога з якостями актора, які будуть використовуватися залежно від педагогічних цілей» [9].

Окремі аспекти використання артистично-театрального мистецтва у роботі педагогічних фахівців різного рівня освіти розглядають Л. Загородня та С. Тітаренко [3], І. Васильченко [8], Л. Дубина [2], Р. Калько, Л. Лимаренко [4], О. Отич [5], Н. Середа, Н. Стихун [7] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, заслуговує уваги вивчення спільних рис акторської та педагогічної діяльності задля окреслення напрямів покращення організації освітнього процесу та визначення рис та властивостей особистості важливих для організації виховної діяльності.

Мета статті – на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити особливості артистизму вихователя, визначити педагогічні вміння необхідні для якісної реалізації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Педагогічну майстерність характеризують як високий рівень професійної діяльності, що ставить перед вихователем величезні вимоги до його вмінь, здібностей та досвіду роботи. Попри виконання освітніх завдань, функцій, розуміння змісту педагогічної роботи, він має дбати про форму вияву власних намірів, забезпечуючи ефективну комунікацію з вихованцями. Значущою тут є розвинена емоційно-чуттєва сфера, здатність «застосовувати» свій психофізичний апарат як інструмент професійно-педагогічного впливу. Уміла організація поведінки, манери, зовнішня виразність, експресія, професійна техніка визначають успішність взаємодії, а натхнення, оптимізм, гуманізм, духовна культура, творче самопочуття є важливими супутниками педагогічного мистецтва.

Мистецтво вихователя завжди індивідуальне, зумовлене професійними та особистісними якостями та проявляється у вмінні переконувати, впливати, будити думку. У цьому відношенні його діяльність є дуже близькою до діяльності актора. Для досягнення довершеності у роботі, йому варто дбати про збагачення досвіду, розвиток компетентностей та вдосконалення умінь і навичок виразно виявляти власну позицію, яскраво показувати ставлення до різноманітних ситуацій, талановито «передавати» погляди, формулювати вимоги, вказівки, доручення і т.д.

Майстерність актора і педагога схожі, оскільки спрямовані на «передачу» інформації, смислів, обмін думками, формування цінностей і переконань. Обом потрібно вміти перевтілюватись у різні образи. Однак, для педагога це завжди актуальний реальний світ взаємин з вихованцями, а для актора – тимчасовий. Щоправда життя на сцені проходить у іншому вимірі, порівняно зі буденністю закладу освіти, та все ж спільним є участь живої людини у процесі сприйняття іншою людиною (для актора – глядачі, слухачі; для педагога – вихованці, батьки). Взаємодія з акторською публікою наближена до монологу, освітня ж робота неможлива без діалогу. Актори концентруються лише на спілкуванні з партнером по сцені, а педагог не може «забути» про глядачів-вихованців. Він має добре відчувати, щиро реагувати на них, тоді його діяльність буде ефективною [1]. Безцінними є особистісні природні характеристики, інтуїція, здорові інстинкти, своєрідність мови і мовлення, блискучий розум, кмітливість, передбачення, наполегливість, чарівність та ін.

Імпровізація актора можлива у період підготовки спектаклю (малою мірою під час нього), а експромт педагога не тільки прийнятний, а й часто необхідний. Крім того, вихователь піддається більшим емоційним, моральним, психічним навантаженням, оскільки упродовж робочого дня «грає» без репетицій, одночасно виконуючи функції і режисера, і актора, і костюмера і т.д. Він безупинно перетворює та творить освітній процес, перебуваючи у стані постійного руху, дій, прагнень і бажань [5].

Мистецтво дії-впливу є значущим і необхідним при налагодженні взаємин з іншими. Сила, переконливість, правдоподібність актора дають можливість самовиразитись. Через активну цілеспрямовану органічну дію втілюється внутрішнє життя образу і розкривається ідейний задум [4]. Разом з тим педагогічній дії притаманне духовне переживання, і якщо воно не виникає, то немає і взаємодії. Саме завдяки цьому відбувається єдність освітнього процесу (виховання, навчання, розвиток), тоді вихованець відчуває задоволення, творче переживання, натхнення, оптимізм та позитивні емоції. Педагог, як і актор, має по-справжньому

бачити, слухати, відчувати, мислити; тонко, коректно допомогти дитині повірити в себе та відчути силу власного зростання, радість самоствердження. І тут необхідним є вміння передати відчуття, переживання, настрої.

Як бачимо, акторська та педагогічна майстерності споріднені. У цьому контексті М. Філоненко наголошує, що мистецтво актора нелегке, позаяк потребує застосування засобів за допомогою яких він захоплює, полонить глядача: заразливість, особистий шарм, правильність інтуїції, чарівність, дикція, краса жестів, щирість, пластичність, характерність, працьовитість, відданість справі тощо. Відсутність хоч однієї з перелічених ознак зменшує й педагогічну впливовість вихователя [10].

Для педагогічного таланту, як і акторського важливо, на думку І. Зязюна, уміти «заражати» людей. Своєрідність та неповторність впливу на іншого прихована у кожному. Та все ж заразливість є обов'язковою рисою мистецького таланту. Вона вирізняється непідробною привабливістю, переконаністю, переконливістю, емоційною чуттєвістю, вербальною і невербальною діями, що зумовлює спрацьовування закону сумісності у міжособистісному спілкуванні [6].

Поряд з заразливістю, неодмінною ознакою майстерності вихователя є чарівність. На відміну від телевізійної, сценічної, вона є суто педагогічною, оскільки заворожує, налаштовує на відкритість і самореалізацію. До прикладу, захоплює вихованців інтелектуальна чарівність, коли в очах, рисах, поставі відображаються педагогічна мудрість та шляхетність. Зачаровує й специфіка чарівності безпосередності, піднесеності, ввічливості, доброзичливості і т.д. Серед інших акторських рис, потрібних педагогові виокремлюють творчу уяву, евристичність, чуттєвість, зосередженість, уважність, рухливість (гнучкість словесної дії), логічність мовлення, виразність [2].

Окрему категорію складають творчі здібності: спостережливість, вразливість, темперамент, фантазія, перевтілення, смак, розум, відчуття внутрішнього і зовнішнього ритму й темпу, музикальність, щиросердність, винахідливість, самовладання, безпосередність, сценічність тощо. Вправляння щодо поєднання творчості та вольових зусиль вдосконалюють і актора, і педагога, роблять їх майстерними знавцями своєї справи. Саморозкриття та презентації таланту допомагають виразне обличчя, пластика, лінії тіла, рухи, експресія тощо.

Чим більше здібностей матиме у творчому арсеналі педагог, тим сильнішим, дівішим буде його вплив на вихованців. Адже він накреслює індивідуальну перспективу розвитку кожного з них, передає не лише знання, а й власне ставлення до них, подій, явищ життя. Досвід передається завдяки живій взаємодії, безпосередньому спілкуванню, через які вихователь активує співпереживання, «заражає»

ідеями, спільним пошуком, що одночасно позитивно впливає і на нього самого.

Наголосимо, що актору допомагають драматург, режисер, гример та ін. Доповнюють його діяльність театральні засоби (сцена, світло, декорації, музика і т.д.), визначаючи перебіг подій. Зазвичай провал (тріумф) спектаклю залежить від усіх. Педагог, як правило, застосовує обмежений «реквізит», залишаючись один на один з аудиторією. Він не має такої команди помічників, за винятком колективу закладу освіти. Натомість, несе особисту відповідальність за якість занять, успіх освітнього процесу. До того ж наслідки педагогічних помилок більш драматичні, ніж результати акторських невдач [1].

Особливістю професійної діяльності вихователя є те, що йому доводиться зазнавати різних емоційних впливів, а часом й самому створювати їх, вміти конструювати й реконструювати освітній процес так, щоб «навчальна драматизація» скеровувалася на активне залучення усіх вихованців до творчо-емоційного самовираження. Артистизм, як професійно-педагогічна здатність до перевтілення, тут є невід'ємним. Він характеризує цілісну систему особистісних і фахових якостей, які сприяють вільному самовираженню. Тим самим особистість педагога наче створює себе наново [8].

У науковій літературі визначення «педагогічний артистизм» неоднозначне. Його пояснюють як стиль діяльності, мову перетворення, засіб організації живих почуттів, здатність переключатися на нові образи, художню обдарованість, рису педагогічної творчості та ін. Поняття «актор», «артист» характеризують як віртуоз, мастак, майстер своєї справи (у широкому розумінні), а «артистизм» як діяльність, що досягає рівня мистецтва, досконалості, без якої не можливо піднятися на бажану духовну висоту. Потрібно лише вміти відрізнити його від бажання за будь-яких обставин створювати враження, вирізнятися серед оточуючих, ефектно виглядати [2].

Отже, педагогічний артистизм багатий на особистісні прояви, передбачає відвертість і безпосередність. Через нього видно красу й багатство внутрішнього світу, відкритість, виразність, інтуїцію, вмільість, щирість вихователя, його майстерність, оригінальність, індивідуальний стиль діяльності. Артистизм педагога є показником рівня його загально-професійної та духовної культури, необхідним компонентом майстерності. Мова йде про фахову вмільість та здатність переконливо доводити, передавати та водночас впливати на вихованця. Тому це життєво необхідна риса, що допомагає вести за собою, разом шукати істину, переживати радість відкриття та пізнання.

Загалом педагогічний артистизм асоціюють із здібністю, що з набуттям досвіду інтегрує різноманітні компоненти роботи, синтезуючи її у творчість. Зокрема, науковці, розглядаючи природу сценічної творчості актора, виокремлюють шість послідовних

процесів: волю; шукання; переживання; втілення; злиття; вплив [3].

У процесі волі актор (педагог) готується до майбутньої творчості, ознайомлюється з твором, захоплюється або змушує себе захопитися ним і тим збуджує свої творчі здібності, бажання творити. Далі – шукає в собі самому й поза собою духовний матеріал для творчості. У процесі переживання невидимо творить для себе, створює у мріях як внутрішній, так і зовнішній образ зображуваної особи. Згодом через втілення артист (педагог) наочно творить для себе, презентуючи видиму оболонку невидимої мрії. У злитті поєднуються і процес «переживання» і процес «втілення». Обидва мають здійснюватися одночасно, породжувати, підтримувати й розвивати один одного. Наступним є процес впливу на глядачів (вихованців) [1, с. 53].

До головних характеристик педагогічного артистизму відносять: високу професійність, освіченість, ерудицію, досконале володіння педагогічним ремеслом; допитливість, пізнання «таємниць», здатність захоплюватися, сумніватися; вміння знаходити правильне, точне, безпомилкові розв'язки педагогічних ситуацій; чарівність, оригінальність, емоційність, індивідуальність викладення матеріалу, почуття гумору; гармонію між зовнішніми і внутрішніми характеристиками; пластику поведінки (мову рухів, виразність тіла); співтворчість з вихованцями; наявність творчого стилю спілкування [2].

Очевидно, що педагогічний артистизм повинен включати значний арсенал засобів вербальної і невербальної (такесика, кінетика, проксемика, екстра лінгвістика) комунікації, демонструючи тим самим багатство проявів особистості вихователя (увагу, уяву, вишуканість, одухотвореність), його здатність до перевтілення, впливовість, емоційність. Важливим є вміння розуміти внутрішній стан іншого, дотримуватися рівності, діалогічності, випромінювати оптимізм, позитив, уникати стереотипів [9].

Серед компонентів артистизму виокремлюють психофізичний; емоційно-естетичний; художньо-логічний. Основу психофізичного становлять фізичні дані (володіння своїм організмом, тембром і силою голосу, дикцією, мімікою, пантомімікою) і психічні процеси (увага, спостережливність, уява і фантазія, афективна пам'ять, психофізична свобода (вивільнення м'язів від скутості), вольові прояви). Емоційно-естетичний пов'язаний з експресивними сторонами особистості, сенсорним досвідом, де найбільш важливе значення має здатність до емоційної сприйнятливості, керування своїм емоційним станом і творчим самопочуттям, а також володіння темпоритмом. Художньо-логічний компонент у структурі артистизму включає здатність логічно вибудовувати систему комунікативних дій, піддавати її аналізу й коригуванню [4].

Як бачимо, артистизм реалізується за умови активної художньо-розумової діяльності, також характеризується елементами режисування власного творчого самопочуття, психофізичних станів у процесі педагогічної взаємодії. Це вимагає наявності емпатії, рефлексії, імпровізації у поведінці. Тільки педагог з якостями артистичної особистості, з багатством особистісних проявів та природністю, свободою, красою та витонченістю рішень може самоствердитись, передати досвід людства наступним поколінням. Він – драматург, бо сам складає сценарій освітнього процесу, він – режисер, бо планує, ставить, реалізує задум, він – актор (виконавець головної ролі), і при цьому сам себе одягає, обслуговує, забезпечує порядок.

Висновки. Таким чином, педагогічний артистизм є важливою ознакою професійної майстерності. Він виражається не тільки через ефектну та ефективну подачу завченої «ролі», а через непідробну щирість інтелігентної, інтелектуальної, чарівної взаємодії з вихованцями. Це постійний стан і одночасно процес розуміння необхідності виконання певної мети, вияв людяності та оптимізму, натхненне, піднесене бажання навчати, впливати, діяти. Артистизм є життєво необхідною якістю вихователя, яка допомагає вести за собою, разом шукати істину, переживати радість відкриття та пізнання довкілля, реалізуватись та самоствердитись. Артистична особистість поєднує природність, свободу, красу, творчість, витонченість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамян В. Театральна педагогіка. Київ: Лібра, 1996. 224 с.
2. Дубина Л. Театральна педагогіка як складова професійного успіху майбутніх учителів початкової школи. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Ялта: КГУ, 2001. Вип. 3. Ч. 2. С. 23–35.
3. Загородня Л., Титаренко С. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2010. 319 с.
4. Лимаренко Л. Майстерність актора в педагогічній технології вчителя. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія: Педагогіка і психологія: зб. ст. Київ: Пед. преса, 2002. Вип. 4. С. 141–145.
5. Отич О. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підруч. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
6. Педагогічна майстерність: підруч. / за ред. І. Зязюна. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
7. Стихун Н. Театральне мистецтво як засіб удосконалення педагогічної майстерності вчителя. *Нова педагогічна думка*. 2010. № 4. С. 132–136.
8. Театральна педагогіка в початковій школі / Упоряд. І. Васильченко. Київ: Шкільний світ, 2008. 120 с.
9. Турчин Т. Педагогіка мистецтва: навч. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 270 с.
10. Філоненко М. Психологія спілкування: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.